

УДК 141.7:177.72

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.13>**С. Ф. Шевчук**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3394-0977>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

Н. Й. РоманюкORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2340-4476>

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

БЛАГОДІЙНИЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ І ПОКАЗНИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Сучасна Україна перебуває на тому щаблі свого становлення, коли уточнюються та чіткіше формулюються основні орієнтири її подальшого існування та розвитку як суверенної та правової держави. З огляду на це важливим, на нашу думку, є зосередити увагу на понятті громадянського суспільства та його атрибутах, зокрема такому, як феномен благодійництва.

Останніми роками питання про громадянське суспільство, його атрибути та зв'язок з правовою державою перебуває в центрі уваги суспільствознавців. Досі дискусійними лишаються питання про походження, історичні долі та хронологічні межі громадянського суспільства. Частина дослідників підтримує думку про те, що сама ідея громадянського суспільства як незалежного від держави утворення є справедливою лише стосовно ранньої «ліберальної» стадії розвитку капіталізму. На підтвердження цієї тези наводиться аргумент, що в сучасних умовах межі між громадянським суспільством та державою практично стерлись, що держава втручається у вирішення майже усіх фундаментальних економічних та соціальних проблем. Ця думка, по суті, отожднює громадянське суспільство з людським суспільством взагалі. До 70-х років минулого століття в країнах Західної Європи ці два поняття майже не розрізнялись і вживались як тотожні.

Однак, останні десятиліття позначені публікаціями західних дослідників, в яких наголошується на тій чи іншій рисі, що вказує на різницю понять «суспільство» і «громадянське суспільство». Так, польський соціолог Едмунд Внук-Липинський наголошує на тому, що громадянське суспільство є сукупністю недержавних інститутів, організацій та об'єднань, що діють у публічній сфері та є автономними від держави, створені шляхом ініціативи «знизу», характеризуються добровільною участю її членів [5, с. 188].

Дослідник Джефрі Александер пропонує розуміти категорію громадянського суспільства як форму соціальної та культурної організації, в якій співіснують одночасно індивідуалізм та колективізм, як сферу солідарності індивідів, котра підтримується громадською думкою, ЗМІ, специфічними практиками громадськості, критикою та взаємоповагою [6].

Таким чином, у різних сучасних авторів спостерігаємо констатування думки про різницю понять «громадянське суспільство» та «суспільство», наголошення на таких рисах громадянського суспільства, як незалежність від держави, виявлення прагнення індивідів до самоорганізації, добровільність та солідарність. Окрім того, часто підкреслюється, що громадянське суспільство є важливою ознакою демократичного устрою.

Метою статті є намагання зробити посильний внесок щодо розуміння сутності поняття «громадянське суспільство» крізь призму виявлення особливостей одного з його важливих елементів – феномену благодійництва.

Для вирішення поставленого завдання ми використали як історико-філософський матеріал, так і історико-архівні відомості, які стосуються становлення громадянського суспільства в період зародження капіталістичних відносин на теренах Лівобережної України кінця XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Загалом думка про те, що суспільство як таке виникло і розвивалось разом з державою, сама по собі є справедливою і не підлягає сумніву. Однак, це не дає підстав отожднювати поняття «суспільство» як людську спільноту взагалі з поняттям «громадянське суспільство» як історичний феномен, що виник на певному етапі розвитку людського суспільства, найперше в західній цивілізації. На наш погляд, говорити про громадянське суспільство можна лише з моменту появи громадянина, що почувається самостійним, індивідуальним членом

суспільства, наділеним певним комплексом прав і свобод і у той же час має чітке усвідомлення власної моральної та іншої відповідальності перед ним за свої дії.

Поняття «громадянське суспільство» своїми коренями сягає ідеї полісу Аристотеля (*κοινοία πολιτική* – громадянське суспільство), *societas civilis* Цицерона та ідей природного права. Однак, поняття громадянського суспільства і політичного або держави тривалий час вживались як майже тотожні, що відображало відповідний реальний стан речей. Більш чітко розрізнити ці поняття почали у XVIII–XIX століттях.

При феодалізмі саме суспільство як таке носило політичний характер. У ньому найважливіші інститути людського життя – такі, як власність, сім'я, організація праці тощо – у формі феодального володіння землею, станів і корпорацій набули статусу елементів державного життя. Індивідуальні члени не створювали приватну сферу. Їх доля була нерозривно пов'язана з організацією чи групою, до якої вони належали. Тому важливим елементом у формуванні громадянського суспільства слід вважати визнання історичного характеру прав людини (тобто, вони були набуті, відвойовані людством).

Інший стан речей – в буржуазному суспільстві, особливість якого полягає в розділенні політичної і соціальної форм стратифікації. Вона відділяє правовий статус окремої людини від її соціально-економічної ролі в громадянському суспільстві, перетворює її одночасно на приватну особу і громадянина суспільства. Сфера приватних інтересів, найманої праці та приватних прав були звільнені від політичного контролю. Мислителі нового часу оголосили всі форми спадкової влади і станових привілеїв такими, що втратили силу. Вони поставили на перше місце свободу і природні здібності окремого індивіда як самостійної незалежної одиниці соціальної дії. Політична революція проти старого феодального порядку була покликана знищити всі стани, корпорації, цехи, привілеї, всі інші інститути, що порушували принцип рівності підданих перед державою.

Різні варіанти концепції громадянського суспільства так чи інакше спираються на ідею індивідуальної свободи, самоцінності кожної окремо взятої особистості. Громадянське суспільство передбачає розрізнення між правами людини і правами громадянина. Права людини як такі відрізняються від прав людини як громадянина держави. Член громадянського суспільства називається просто людиною, а його права – правами людини. Іншими словами, громадянське суспільство забезпечує права людини, у той час як держава – права громадянина. В обох випадках йдеться про права особистості, у першому випадку – її правах як окремої людської істоти на

життя, свободу, прагнення до щастя тощо, а у другому випадку – про її політичні права.

Таким чином перехід від середньовіччя до нового часу позначився дозріванням громадянського суспільства і, відповідно, формуванням усвідомлення різниці між ним і суто державними інститутами.

Громадянське суспільство можна визначити як систему забезпечення життєдіяльності соціальної, соціокультурної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління, систему самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, котрі покликані забезпечувати умови для самореалізації окремих індивідів і колективів, реалізації приватних інтересів і потреб, індивідуальних або колективних [4, с. 25]. У «Великій сучасній енциклопедії» існування громадянського суспільства пов'язується зі «сферою самовияву громадян і добровільно оформлених асоціацій та організацій, незалежних від прямого втручання і довільної регламентації з боку державної влади» [3, с. 142]. Акцентовується увага на тому, що цей феномен є сукупністю неполітичних відносин і соціальних утворень, які виступають партнерами правової держави. Отже, більш загально, громадянське суспільство визначається як сукупність суспільних відносин, що розвиваються у позадержавній сфері.

Розвиток держави викликав стрімку соціальну та майнову диференціацію суспільства, що у свою чергу, створило потребу у благодійній діяльності та передумови для її здійснення (значні матеріальні статки у частини населення, формування свідомості та зацікавленості державної влади та еліти суспільства у пом'якшенні соціальної напруги).

Під «благодійністю» зазвичай розуміють надання приватними особами або організаціями безвідплатної допомоги тим, хто її потребує (бідним, сиротам, інвалідам тощо). Це можуть бути не лише гроші, але й речі, продукти харчування, медикаменти, іграшки тощо.

«Енциклопедія сучасної України» трактує благодійність – як «добровільну безкорисливу діяльність (фінансову, організаційну тощо) фізичних або юридичних осіб, спрямовану на допомогу людям, які потребують соціальної підтримки та захисту» [1, с. 59].

Часто, визначаючи поняття благодійності, наголошують на виявленні співчуття, жалю до ближнього, моральному обов'язку заможного квапитися на допомогу нужденному, а особу благодійника характеризують як людину, що творить добро.

Однак, переважна більшість словників та енциклопедій трактують це поняття відірвано від історичної епохи та тогочасних суспільних відносин. У XIX – початку XX століття популярною була

теза про зв'язок благодійності з християнством, яка спиралась на моральне значення цього феномену. Саме в християнській релігії вбачали ідейне джерело милосердя та благодійності. Проте, як засвідчує практика цієї діяльності, благодійність не суперечить канонам жодної із трьох світових релігій.

У сучасній суспільній свідомості розуміння поняття благодійності тісно пов'язується з гуманістичним покликом йти на допомогу тому, хто її потребує, незалежно від релігійної, національної, соціальної приналежності чи світоглядних або політичних переконань.

На нашу думку, щоб розкрити сутність складного феномену благодійності продуктивним може стати підхід до нього як до суспільного відношення в межах громадянського суспільства певної історичної епохи.

Перші відомості про безкоштовну допомогу держави та окремих осіб, яка підпадає під поняття благодійності, припадають на античну епоху. На відміну від деспотій Стародавнього Сходу, в яких всі сфери суспільного життя контролювались державою, давньогрецький поліс передбачав низку розвинених громадянських прав, за допомогою яких здійснювався зворотній зв'язок громадян з державою. Участь у державному управлінні досить значного прошарку населення передбачала особисту свободу, без якої державний механізм полісу не зміг би функціонувати. В цю епоху в грецьких полісах та Римській республіці формується громадянське суспільство, в якому держава і заможні люди вважали своїм обов'язком допомагати нужденним. Правда, піклування заможної аристократії та держави розповсюджувалось тільки на членів громадянського суспільства. Тому напередодні великих розподілів грошей та хліба, щоб облікувати осіб, що належали до полісу, проводились переписи населення. Безкоштовні розподіли грошей, хліба, вина для громадян полісу проводились також під час свят та спортивних змагань, в яких у якості благодійників виступали багаті люди. Ще у V-му ст. до н. е. Римський сенат сформував так зване хлібне управління (*annona*), яке покликане було здійснювати підвіз хліба для продажу біднякам за зниженими цінами. Першим префектом хлібного управління був Помпей, який обіймав цю посаду протягом п'яти років, що також може свідчити про її надзвичайну почесність.

З розпадом Римської імперії починається тривала епоха середньовіччя, яка змістила центр суспільного життя з античного міста у феодалний маєток, а суспільні відносини набувають форми фіксованого зв'язку особистої залежності, оформленої у систему станової ієрархії. Благодійна допомога в цей час зосереджується в руках «батьків міста», цехової верхівки, набуваючи здебільшого

меркантильного характеру. Осередками благодійництва стають церкви та монастирі, які надавали притулок для потерпілих від природного лиха або війни. Слід зауважити, що внесок християнської церкви у надання допомоги нужденним і впровадження ідеї милосердя та любові у суспільну свідомість дуже вагомий.

У XVI ст. середньовічна благодійність поступово змінюється благодійністю Нового часу, передумовою якої стало збільшення маргінальних прошарків населення та поява купців, об'єднаних у торговельні компанії, та підприємців-мануфактурників. Благодійність розвивалась поряд із першими кроками діяльності держав, стосовно суспільного догляду своїх громадян. Це століття позначене прийняттям «законів про піклування», збиранням спеціального податку для бідних у провідних країнах Європи. Відкривались широкі можливості і для благодійництва з боку приватних осіб. Такого роду діяльності зі свого боку сприяла і церква, вносячи у суспільну свідомість ідею «моральної спокути гріхів». Тому серед благодійних пожертв Нового часу можна побачити так звані «покаянні гроші», які надходили від піратських, лихварських та торговельних оборудок [2, с. 92]. На гроші благодійників були створені та функціонували відомі університети в Оксфорді, Кембриджі та інших містах.

З середини XVIII ст. у французькій мові починає поширюватись слово «філантропія», яке виступає синонімом до слова «благодійність». Філантропія, ставши уособленням благодійності в XIX ст. у Європі, і замінивши середньовічну християнську благодійність, набуває своєї головної відмінної риси – це її громадянська спрямованість. Філантропія, як безкорислива допомога одним громадян іншим, входить у свідомість освічених людей європейських країн XIX ст. разом з іншими атрибутами буржуазного суспільства, проголошеними Великою французькою революцією (1789 р.).

Філантропічна діяльність у XIX ст. була означена переходом від традиційної системи пожертв (зокрема, милостині) до створення особливих колоній, фондів, закладів, завданням яких було не просто надати матеріальну допомогу маргінальним верствам населення, але й повернути їх до нормального громадянського життя.

Формування громадянського суспільства та благодійництва, як його важливого елемента, не було чужим і східнослов'янським народам. Традиції благодійності були відомі вже з часів Київської Русі. Будь-який жебрак міг зайти на княжий двір і отримати їжу – так свідчить літопис. І все ж, як і у всій середньовічній Європі, благодійна допомога зосереджувалась навколо церков та монастирів. Саме монастирі опікувались десятками тисяч нужденних та потерпілих людей, від-

криваючи для них притулки та богадільні. Появі величезної кількості таких людей сприяли сім століть голоду, посухи, тривалих морозів, поведень, епідемій та воєн.

Українські традиції благодійності, що беруть початок з доби Київської Русі та Гетьманщини також мають свою особливу історію. Особливість саме українських традицій благодійності полягає в тому, що вони впродовж багатьох сторіч формувалися майже виключно і переважно на громадських засадах та приватній ініціативі. Для створення благодійної організації потрібен був спеціальний дозвіл російського імператора. У 1862 році право видавати дозвіл на створення приватних благодійних організацій було надано міністру внутрішніх справ. Та лише у 1897 році був затверджений статут таких організацій. Таким чином, приватній ініціативі в українських землях чинилися різні перешкоди. А отже, тільки дуже багаті люди мали змогу здійснювати власні благодійні проекти. Тому серед українських благодійників бачимо козацьких гетьманів і полковників, земських діячів та дворянство, які залишили після себе церкви, монастирі, народні школи, шпиталі для інвалідів, притулки для сиріт тощо.

У другій половині XIX – на початку XX століть імперська державна влада спромоглась виробити нормативно-правові засади, що регулювали, зокрема, і благодійницьку діяльність. З цього часу благодійництво стає поширеним суспільним явищем, в яке включилися майже всі верстви населення: одні стали суб'єктами філантропічної діяльності, інші – об'єктами доброчинності. Доброчинна діяльність еволюціонує: якщо раніше вона відштовхувалась від релігійної заповіді необхідності допомоги ближньому і виражалась у поданні милостині, то тепер стає усвідомленою потребою допомогти тому, хто потребує підтримки та перебуває у тяжкому становищі. Якщо раніше головним патронатом цієї діяльності виступала церква, то тепер на перше місце виходять ініціативи держави та широких верств населення. Іншими словами, у цей період доброчинність, допомога ближньому перетворюється з релігійного обов'язку в громадянський (хоча релігійне підґрунтя повністю не втрачається). Громадська ініціатива, відгукуючись на нагальні потреби суспільства, відобразила себе у зростанні кількості доброчинних організацій, товариств та утворених ними закладів.

Зростання доброчинної діяльності безпосередньо пов'язане зі змінами у суспільному житті – розвитком капіталізму, зростанням освітнього і культурного рівня значної частини громадян під впливом ідей просвітництва, формування різночинської інтелігенції. З іншого боку, при крайній соціально-майновій поляризації суспільства благодійництво ставало усвідомленим засо-

бом усунення соціальної нерівності, пом'яшувало соціальні суперечності. Не слід забувати також про християнську мораль, вплив церкви, народної релігійної традиції та традиції взаємної підтримки всередині певного етносу (показовим є приклад єврейського народу). Бажання підприємців підняти свій соціальний статус – також можна вважати одним із мотивів благодійництва.

Протягом кінця XIX – початку XX століття благодійництво в Україні набуло організованих форм: створювались товариства допомоги дітям-сиротам, учням, студентам, виникали також організації, які спрямовували допомогу представникам лише своєї національності або особам певного визначеного віросповідання. Слід підкреслити, що благодійні товариства мали на меті не тільки матеріальну допомогу, підтримку маргінальним верствам населення, а й повернення та включення їх до повноцінного суспільного життя, що вказувало на якісно новий ступінь розвитку громадянського суспільства.

Благодійництво і меценатство були найбільш поширеними формами участі підприємців у суспільному житті, ефективним способом підняти свій соціальний статус. Вони робили пожертвування на суспільні потреби: на розвиток освіти, науки і культури, на потреби церкви, охорони здоров'я, турбувались про сиріт, інвалідів, бездомних та інших верств знедоленого населення.

У губерніях краю функціонували численні благодійні об'єднання, які відкривали різні установи та заклади, збирали кошти, пожертвування на доброчинну діяльність. Прикметним явищем стало заснування стипендіальних фондів для підтримки найбільш учнів, гімназистів, студентів. З'явилися нові напрямки доброчинної діяльності – опіка над особами, які звільнилися з ув'язнення, боротьба з пияцтвом тощо.

Найбільша кількість доброчинних товариств і установ станом на 1896 рік була у Київській губернії (78). На другому місці – Волинська губернія (60), на третьому – Подільська [10, с. 488].

Значні кошти благодійні товариства отримували у вигляді членських внесків та пожертвувань. Однак, багато заможних знатних людей, будучи членами кількох благодійних товариств, не обмежувались лише сплатою членських внесків, але й одноосібно робили значні пожертви. Так, почесний член Рівненського товариства допомоги нужденним ученицям Рівненської жіночої гімназії князь С. Любомирський передав ділянку землі під садибу гімназії, а барон Ф. Штейнгель фінансово підтримав становлення цього навчального закладу [10, с. 489].

Турбота про потреби освіти була однією з головних складових благочинної діяльності підприємців краю. Вони жертвували кошти на відкриття навчальних закладів, на збільшення плати вчи-

телям, на допомогу нужденним учням, ставали попечителями шкіл і училищ.

Визначними доброчинцями і меценатами українського походження у XIX – початку XX століття були родини Яхненків, Симиренків, Терещенків. Вихідці з народу, купці, перші потужні цукрозаводчики – українці Яхненки і Симиренки залишили по собі пам'ять не тільки як успішних підприємців, а й як активних благодійників. Зокрема їх коштом були побудовані та утримувались двокласне сільське приходське училище на 110 учнів та лікарня на 100 ліжок у селі Млієві, де працював побудований ними ж найпотужніший у Російській імперії цукровий завод та промислове містечко [14].

Син Ф. Симиренка Платон влаштував при своєму заводі безплатну школу, ремісниче училище та утримував бібліотеку [11, с. 204]. Визначним вченим-селекціонером став нащадок Симиренків – Лев Платонович (1850–1920). У родовому маєтку Млієві він створив маточний колекційний сад і помологічний розсадник. Також він відкрив школу садівництва та початкову школу для селянських дітей, яка почала діяти з 1897 р. [13, с. 125].

З покоління в покоління займалась доброчинною діяльністю і родина Терещенків. Першим представником цієї родини, відомим благодійником, став А.Я. Терещенко (1794–1877), який у 1870 році отримав дворянський титул «в ознаменування його особливих заслуг ... і в заохочення доброчинної діяльності» [11, с. 186].

Найвідомішим доброчинцем став його старший син М. А. Терещенко (1849–1903). Дванадцять років він обіймав посаду міського голови Глухова, а після реформи 1861 р. з родиною переїхав до Києва. Він фінансував будівництво Маріїнського дитячого притулку в Києві, Києво-Печерської гімназії, торгових шкіл. Меценат пожертвував 150 тисяч рублів на будівництво Київського політехнічного інституту [8, с. 36].

Никола (Микола) Артемович протягом 20 років був попечителем Глухівської гімназії. У 1878 р. він був зарахований на дійсну службу до Імператорського людинолюбного товариства – найвідомішої на той час благодійної організації під опікою імператорської сім'ї – на посаду попечителя Глухівського дитячого притулку, і став дійсним статським радником, як попечитель першої Київської гімназії він виплачував стипендії не менш як 10 гімназістам щороку.

У листопаді 1899 р. М.А. Терещенко надав велику пожертву в сумі 150 тис. руб. на заснування у Києві приходського училища, згодом збільшив свою пожертву ще на 225 тис. руб. Частина цих грошей була використана на придбання маєтку та побудову приміщень училища, а приблизно 175 тис. – на утримання з відсотків [10, с. 492].

З середини 70-х років XIX ст. родина Терещенків долучилася до колекціонування живопису. Протягом свого життя збирав колекцію художніх полотен М. А. Терещенко, яку поповнювали його діти і зять Б. І. Ханенко. На підставі цієї колекції було створено Київський музей Західного і Східного мистецтва по вул. Терещенківській, 15 (з 2011 року він став називатись: Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків [12, с. 164].

Висновок. Таким чином, прослідкувавши стан і форми благодійництва у різні історичні періоди на теренах Західної, частково Східної Європи та України кінця XIX – початку XX століть, можна зробити висновок, що благодійництво у різних своїх формах є важливим елементом, і навіть, показником рівня розвитку, громадянського суспільства, яке розуміється в цілому як сукупність суспільних відносин, що відбуваються у позадержавній сфері.

З огляду на досвід України останніх років, можна зробити також висновок про інтенсивне становлення в ній громадянського суспільства, яке виявляє себе в менш формалізованих формах суспільної організації – волонтерських рухах, благодійних ініціативах та інших специфічних практиках громадськості.

Література

1. Благодійність. Стаття. *Енциклопедія сучасної України*. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Т. 3. К., 2004. 696 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К.: Основи, 1994. 145 с.
3. Громадянське суспільство. Стаття. *Велика сучасна енциклопедія / Укладач Івченко А.С.* Т. 3. Г – Е. Харків: КСД, 2013. 352 с.
4. Громадянське суспільство. Стаття. *Короткий політологічний словник*. Київ: Либідь, 1991. 463 с. (С. 25).
5. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: Монографія [Г.Ю. Васильєв, В.Д. Воднік, О.В. Воланська та ін.; за ред. М.П. Требіна. Х.: Право, 2013. 536 с.
6. Іщук С.І. Сучасні концептуальні засади визначення поняття «громадянське суспільство» як політико-правової категорії. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020 № 2 (22): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1j.oa.edu.ua/articles/2020/n2/20isippk.pdf>.
7. Ковалинський В.В. Сім'я Терещенків. К.: Преса України, 2003. 103 с.
8. Костриця М.М. Родина Терещенків – українські меценати. *Житомирщина туристична: нариси / М.М. Костриця, М.Ю. Костриця; за ред. М.Ю. Костриці*. Житомир, 2009. С. 34–42.
9. Пилипенко Г. Терещенки: Мішель про Михайла: онук розповів історію діда від його імені. Урядовий кур'єр: газ. Центр. органів виконав. влади України. 2011. № 228 (7 грудня). С. 18.

10. Романюк Н.Й. Сільські підприємці і підприємство в Україні: 1861–1914 рр. Житомир: Полісся, 2012. 600 с.

11. Сейко Н.А. Добродійність у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.) Київський учбовий округ: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 224 с.

12. Ханенків Богдана і Варвари музей. Стаття. *Велика сучасна енциклопедія*. Т. 10. Т.-Я. Харків: КСД, 2013. С. 164.

13. Хорунжий Ю.М. Українські меценати. Добродійність – наша риса. К.: Вид. дім «КМ Академія». 137 с.

14. Центральний Державний історичний архів у м. Києві. Ф.442. Оп. 3. Спр. 141. Арк. 121, 122; Ф. 707. Оп. 34. Спр. 329. Арк. 1; Оп. 26. Спр. 497. Арк. 1,4.

Анотація

Шевчук С. Ф., Романюк Н. Й. Благодійництво як елемент і показник розвитку громадянського суспільства. – Стаття.

У статті уточнюється розуміння поняття громадянського суспільства. На відміну від однієї з існуючих точок зору, представники якої схильні не розрізняти, а вживати як синоніми поняття «громадянське суспільство» і «суспільство як людська спільнота взагалі», авторська позиція пов'язана з розумінням громадянського суспільства як історичного феномену, що виникає і проходить становлення у певних типах суспільної організації.

Авторська позиція співпадає з думкою, що про громадянське суспільство можна говорити лише з моменту появи громадянина, який почувається самостійним, індивідуальним членом суспільства, наділеним певним комплексом прав і свобод і у той же час має чітке усвідомлення власної моральної та іншої відповідальності перед ним за свої дії.

Відштовхуючись від розуміння громадянського суспільства як сукупності суспільних відносин, що розвиваються у позадержавній сфері, констатується думка про те, що одним із його важливих елементів є феномен благодійництва. Вказаний феномен розглядається в історичній ретроспективі. Зокрема, розглядаються та аналізуються різні етапи становлення громадянського суспільства, починаючи з Давньої Греції і завершуючи формуванням капіталістичних суспільних відносин в новий час. При аналізі проводиться думка про те, що форма та інтенсивність прояву благодійництва може слугувати показником досконалості громадянського суспільства.

Прослідковуючи стан і форми благодійництва у різні історичні періоди становлення громадянського суспільства в Західній Європі, наголошується на тому, що в період з кінця XIX – початку XX століття в Україні благодійництво і меценатство також були найбільш поширеними формами участі заможних людей, підприємців у суспільному житті, способом підняти свій соціальний статус.

Таким чином, спираючись на архівні та літературні джерела, автори висвітлюють стан і форми благодійництва в Україні кінця XIX – початку XX століття, з чого робиться висновок про наявність цього важливого елемента громадянського суспільства на теренах нашої країни, що цілком відповідало європейським тенденціям, хоча і з певними особливостями.

Ключові слова: громадянське суспільство, благодійництво, меценатство, приватна особа, індивідуальна свобода, громадянин, безвідплатна допомога, громадська ініціатива.

Summary

Shevchuk S.F., Romaniuk N.Y. Charity as an element and indicator of civil society development. – Article.

The article clarifies the understanding of the concept of civil society. In contrast to one of the existing points of view, whose representatives tend not to distinguish but to use the concepts of "civil society" and "society as a human community in general" as synonyms, the author's position is connected with the understanding of civil society as a historical phenomenon that emerges and undergoes formation in certain types of social organization.

The author's opinion coincides with the idea that civil society can be spoken of only from the moment a citizen appears who feels like an independent, individual member of society, endowed with a certain set of rights and freedoms and at the same time has a clear understanding of his or her own moral and other responsibility to society for his or her actions.

Starting from the understanding of civil society as a set of social relations developing in the non-state sphere, the author states that one of its important elements is the phenomenon of charity. This phenomenon is considered in historical retrospect. In particular, various stages of formation of civil society, starting with Ancient Greece and ending with the formation of capitalist social relations in modern times, are considered and analyzed. The analysis suggests that the form and the intensity of charity can serve as an indicator of the perfection of civil society.

Tracing the state and forms of charity in different historical periods of the formation of civil society in Western Europe, the author notes that in the period from the late nineteenth to the early twentieth century in Ukraine, charity and patronage were also the most common forms of participation of wealthy people and entrepreneurs in public life, a way to raise their social status.

Therefore, relying on archival and literary sources, the authors highlight the state and forms of charity in Ukraine in the late nineteenth and early twentieth centuries, which leads to the conclusion that this important element of civil society existed in our country, which was fully in line with European trends, although with certain peculiarities.

Key words: civil society, charity, patronage, person, individual freedom, citizen, gratuitous assistance, public initiative.